

УДК 336.7

DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2023-1-16>

Артур Григорович ОЛЕКСИН,

кандидат економічних наук, доцент,
кафедра фінансів і кредиту,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
ORCID ID: 0000-0002-4194-5962

Жанна Петрівна ЛИСЕНКО,

кандидат економічних наук, доцент,
кафедра фінансів і кредиту,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
ORCID ID: 0000-0002-1882-9672

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФОНДУ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Система гарантування вкладів фізичних осіб має значний вплив на стійкість банківської системи, її здатність нейтралізувати наслідки криз шляхом запобігання паніці серед вкладників. Функції державного гарантування вкладів фізичних осіб в Україні виконує Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Під впливом кризових явищ в економіці України поступово удосконалюється механізм функціонування даної системи. Новим етапом її розвитку стало прийняття у 2022 році Закону «Про внесення змін до деяких Законів України щодо забезпечення стабільності системи гарантування вкладів фізичних осіб», який спрямований на підвищення довіри населення до банківської системи України, забезпечення її стабільності, захист прав вкладників банків. Основними нововведеннями стали зміни важливих правил гарантування вкладів: гарантована сума відшкодування за банківськими депозитами тепер становить у повному розмірі вкладу, враховуючи відсотки, нараховані станом на кінець дня, що передує початку процедури виведення банку з ринку; ПАТ «Державний ощадний банк України» введений до складу учасників Фонду гарантування вкладів фізичних осіб на рівні з усіма іншими комерційними банками; розширено джерела формування ресурсів Фонду за рахунок кредитів, залучених від Національного банку України, доходів, отриманих від надання Фондом фінансової підтримки у вигляді позики приймаючому або перехідному банку.

Ключові слова: вклад, гарантування, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, банківська система, стійкість.

Artur OLEKSYN

PhD (Economics), Associate Professor,
Department of Finance and Credit,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
ORCID ID: 0000-0002-4194-5962

Zhanna LYSENKO

PhD (Economics), Associate Professor,
Department of Finance and Credit,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
ORCID ID: 0000-0002-1882-9672

**FUNCTIONING FEATURES OF INVESTMENT GUARANTEE
FUND FOR INDIVIDUALS IN MODERN CONDITIONS**

The system of guaranteeing deposits of individuals has a significant impact on the stability of the banking system, the system is able to neutralize the consequences of crises by preventing panic among depositors. The functions of the state guarantee of deposits of individuals in Ukraine are performed by the Fund of Guarantee of Deposits of Individuals. The mechanism of functioning of this system is gradually being improved under the influence of crisis phenomena in the economy of Ukraine. A new stage of its development was the adoption in 2022 of the Law «On Amendments to Certain Laws of Ukraine on Ensuring the Stability of the Deposit Guarantee System of Individuals». The action of this law is aimed at increasing public confidence in the banking system of Ukraine, ensuring its stability, and protecting the rights of bank depositors. The main innovations were changes to important deposit guarantee rules: the guaranteed amount of compensation for bank deposits is now the full amount of the deposit, taking into account the interest accrued as of the end of the day preceding the start of the procedure for withdrawing the bank from the market; PJSC «State Savings Bank of Ukraine» is included in the members of the Individual Deposit Guarantee Fund on a par with all other commercial banks; the sources of the formation of the Fund's resources have been expanded at the expense of loans obtained from the National Bank of Ukraine, income received from the Fund's provision of financial support in the form of a loan to the receiving or transiting bank. The main advan-

tage of the new legislation in strengthening depositors' confidence in the banking system is the full guaranteed amount of deposit refunds. Therefore, of course, the analyzed changes that were introduced to the system of guaranteeing deposits of natural persons are positive, the main purpose of these changes, in addition to supporting the financial system, is that the state is ready for a possible worsening of the situation on the financial market and to support its citizens.

Keywords: deposit, guarantee, Deposit Guarantee Fund of individuals, banking system, sustainability.

Постановка проблеми. Одним з основних джерел формування ресурсів фінансового ринку України в цілому та банківських ресурсів, зокрема, є вклади населення. Звичайно, що ріст обсягів депозитів пов'язаний передусім з приростом доходів населення. Не менш важливим показником, за рахунок якого банки отримують приріст депозитів, є ступінь довіри вкладників до банківської системи, яку важко отримати, але легко втратити.

Ефективним методом боротьби з наслідками коливань в економіці та криз банківської системи України є система страхування та гарантування вкладів фізичних осіб. Функціонування системи гарантування вкладів має також значний вплив на стійкість банківської системи, її здатність нейтралізувати наслідки криз шляхом запобігання паніці серед вкладників.

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (далі – Фонд) є окремою юридичною особою, державною спеціалізованою установою, яка виконує функції державного гарантування вкладів фізичних осіб. Основною метою функціонування Фонду в Україні є захист прав та інтересів фізичних осіб – вкладників комерційних банків.

Зазначене свідчить про те, що діяльність Фонду є особливо важливою в умовах кризових явищ в економіці, фінансовому секторі та банківському секторі, зокрема. Саме тому вивчення сучасного стану гарантування вкладів набуває великого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб в Україні досліджували багато науковців. Так, у працях Серпені-Нової Ю. [1] проведено дослідження етапів становлення та розвитку системи гарантування фізичних осіб в Україні. Козьменко С. [2] проводив дослідження результатів реформування гарантування вкладів фізичних осіб у зв'язку із прийняттям Закону України

«Про систему гарантування вкладів фізичних осіб». Мазур Т. [3] досліджувала правовий режим Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Науменко С. [4] особливу увагу зосередив на адміністративно-правовому регулюванні діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. У працях Смовженко Т. та Серветник І. [5] проаналізовано загальні тенденції розвитку національної системи гарантування вкладів. Огієнко В. акцентував увагу на забезпеченні фінансової стійкості системи гарантування депозитів, яку трактують як стабільність її функціонування та ґрунтується на достатності фінансових ресурсів системи гарантування вкладів у сукупності з наявністю законодавчого механізму швидкого покриття дефіциту коштів системи [6]. Попри це, на сьогодні для мінімізації ризиків необхідне функціонування дієвої системи гарантування вкладів фізичних осіб, яка спроможна захистити не лише вкладників, банки, а й банківську систему країни в цілому. Йдеться, перш за все, про якість діючої системи гарантування вкладів.

Метою статті є теоретичне визначення та практичне обґрунтування проблематики формування системи гарантування вкладів фізичних осіб в умовах кризи фінансового сектору на тлі російської агресії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Створення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб відбулось у 1998 році відповідно до Указу Президента «Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб – вкладників комерційних банків України» [7] та мало на меті захист банківської системи від фінансових криз, забезпечення стійкості банківської системи, сприяння накопиченню фінансових ресурсів комерційними банками, повернення довіри населення до банківської системи шляхом захисту населення від втрати заощаджень, що важливо для здійснення реальних інвестицій в економіку України.

Крім того, можна назвати також дещо інші причини, через які держава вводить систему гарантування вкладів фізичних осіб:

- забезпечення захисту власників невеликих вкладів;
- зміцнення довіри населення до банківської системи шляхом створення процедури для реструктуризації неплатоспроможних банків;
- мобілізація заощаджень населення;
- забезпечення конкуренції між невеликими, новоствореними та великими і/або державними банками;
- встановлення межі можливих ризиків для держави при банкрутстві окремого банку або групи банків.

Вдосконаленням даних процесів було прийняття на законодавчому рівні у 2001 році Верховною Радою України Закону України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб», який на сьогоднішній день втратив чинність у зв'язку із введенням у 2012 році Закону «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [8].

Новий етап війни російської федерації проти України зумовив цілком обґрунтоване хвилювання українців щодо безпеки їхніх заощаджень. На наш погляд, банківський сектор України наразі не потерпає від сильних потрясінь, ситуація в цілому контролюється, не спостерігається масового банкрутства банків (рис. 1).

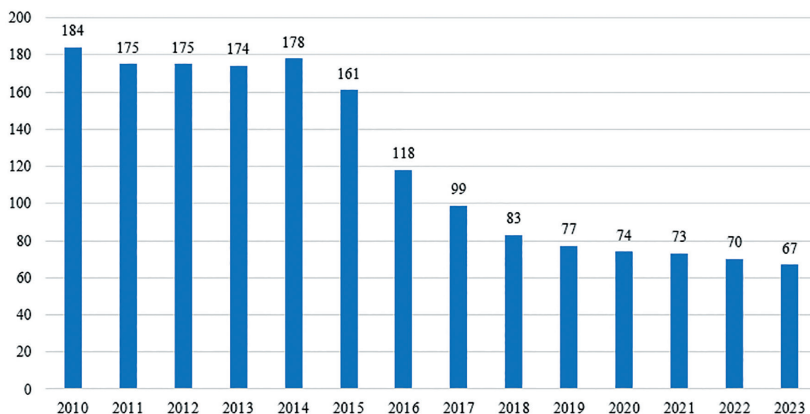

Рис. 1. Динаміка кількості банків-учасників Фонду станом на початок відповідного року, од.

Джерело: складено авторами на основі [9]

За 2021 рік з реєстру учасників Фонду було виключено три комерційні банки: АТ «Місто Банк» та АТ «КБ «ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ» (в яких діяла тимчасова адміністрація та з часом було прийнято рішення про відкликання банківської ліцензії та їх ліквідацію) та ПАТ «Розрахунковий центр» (у зв'язку із відкликанням НБУ банківської ліцензії без припинення юридичної особи).

У 2022 році Національний банк України ухвалив рішення відкликати банківську ліцензію та ліквідувати банки, які перебували під контролем російської федерації. Це такі комерційні банки, як АТ «Міжнародний Резервний Банк», який на 100 % належав

ПАТ «Сбербанк Росії», та ПАТ «Акціонерний комерційний промислово-інвестиційний банк», який на 99,77 % належав Державній корпорації розвитку «ВЕБ.РФ».

Проте одним із завдань держави є забезпечення стабільності банківської системи та гарантування вкладів населення.

1 квітня 2022 року Верховною Радою прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких Законів України щодо забезпечення стабільності системи гарантування вкладів фізичних осіб» [10], який спрямований на підвищення довіри населення до банківської системи України та забезпечення її стабільності, захист прав вкладників банків.

Нововведенням Закону стала зміна важливих правил гарантування вкладів. У разі ліквідації комерційного банку, держава, від імені якої діє Фонд, відшкодовує вкладникам кошти у межах гарантованої суми. До початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну гарантована сума відшкодування за банківськими депозитами становила 200 тис. гривень. Однак, відповідно до Закону [10] протягом воєнного стану та 3-х місяців після нього Фонд гарантування вкладів фізичних осіб тепер зобов'язаний відшкодувати кожному вкладнику кошти в повному розмірі його вкладу, враховуючи відсотки, нараховані станом на кінець дня, що передує початку процедури виведення банку з ринку [10]. Тобто, Закон спрямований на захист прав вкладників комерційних банків, які протягом воєнного стану та 3-х місяців після його припинення або скасування будуть визнані неплатоспроможними. Варто зазначити, що це правило застосовуватиметься до комерційних банків, щодо яких було прийнято рішення про виведення з ринку після дня набрання чинності цього Закону [10]. Після проходження 3-х місяців з дня закінчення або скасування воєнного стану на території України гранична сума відшкодування коштів за депозитами фізичних осіб у комерційному банку (незалежно від кількості вкладів у цьому банку) буде збільшена до 600 тис. гривень, що втричі перевищує поточний розмір гарантування.

Також, варто пам'ятати, що Фонд відшкодовує депозити фізичних осіб та фізичних осіб-підприємців, які були розміщені у національній та іноземній валюті, а також кошти, які залучені комерційними банками на умовах договору банківського рахунку та нараховані відсотки. Депозити, які були розміщені особою

в іноземній валюті відшкодовуються у гривнях за офіційним курсом Національного банку України.

Запровадження 100-відсоткової гарантії за депозитами фізичних осіб – це не ноу-хау України, а світова практика. Такі гарантії застосовувалися у 1997 році в Японії, у 2000 році в Туреччині та у багатьох країнах під час світової економічної кризи 2008 року.

Ні в повному, ні в частковому обсязі не будуть відшкодовуватися депозити:

- що передані банку в довірче управління, за ощадними та депозитними сертифікатами банків;
- розміщені на вклад у банку особою, яка пов'язана з банком або була такою протягом року до дня прийняття Національним банком України рішення про його віднесення до категорії неплатоспроможних;
- розміщені на вклад власником істотної участі банку;
- за вкладами, за якими вкладники на індивідуальній основі отримують від банку проценти за договорами, укладеними на умовах, що не є поточними ринковими умовами відповідно до ст. 52 Закону «Про банки і банківську діяльність», або мають інші фінансові привілеї від банку;
- за вкладом, що використовується вкладником як засіб забезпечення виконання іншого зобов'язання перед цим банком, у повному обсязі вкладу до дня виконання зобов'язань;
- за вкладами у банківських металах [8].

Ще одним винятком, діючої до квітня 2022 року, системи гарантування вкладів фізичних осіб було те, що вклади фізичних осіб в ПАТ «Державний ощадний банк України» гарантувалися державою відповідно до Закону України «Про банки та банківську діяльність» у розмірі повернення 100 % вкладів [11]. Згідно зі змінами законодавства ПАТ «Державний ощадний банк України» введений до складу учасників Фонду гарантування вкладів фізичних осіб на рівні з усіма іншими комерційними банками. Це дозволило не лише гармонізувати національне банківське законодавство з вимогами європейських норм, але й поставило у рівні умови усі комерційні банки, що здійснюють банківську діяльність на території України та не створює конкурентних переваг одному з комерційних банків, що функціонують на національному ринку банківських послуг.

З метою забезпечення повноцінного та безперебійного функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб Фонд гарантування вкладів фізичних осіб здійснює акумуляцію фінансових ресурсів.

Відповідно до Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» формування фінансових ресурсів Фонду може відбуватись за рахунок таких джерел:

- початкові, регулярні та спеціальні збори з учасників Фонду;
- доходи від інвестиційної діяльності Фонду;
- кошти, отримані від емісії цінних паперів;
- кошти Державного бюджету України;
- кредити, залучені від небанківських фінансових установ та іноземних кредиторів;
- інші джерела, не заборонені законодавством України [8].

У 2022 році джерела фінансових ресурсів Фонду доповнено також такими можливостями, як:

- кредити, залучені від Національного банку України;
- доходи, отримані від надання Фондом фінансової підтримки у вигляді позики приймаючому або перехідному банку.

Станом на кінець 2021 року ресурси Фонду склалися з: коштів на рахунках в НБУ у сумі 674,9 млн грн; коштів в державних цінних паперах у сумі 16 393,7 млн грн.

Джерела формування ресурсів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб наведено у табл. 1.

Таблиця 1. Динаміка формування коштів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб у 2018 – 2021 роках, млн грн

Джерело формування коштів Фонду	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік	Темп приросту 2021 року до 2018 року, %
1	2	3	4	5	6
Регулярний збір	3498,2	3692,9	44065,6	4539,3	29,7
Доходи від інвестування в державні цінні папери	1130,0	661,7	1107,9	1300,9	15,1
Доходи у вигляді процентів по залишкам коштів на розрахункових рахунках в НБУ	216,4	163,2	192,5	69,9	x

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5	6
Погашення ОВДП	3397,1	2805,4	6028,8	9491,8	179,4
Кошти отримані від виконання заходів, передбачених планом врегулювання	4173,3	4885,3	2303,1	1030,6	x
Отримані гарантійні внески	20,0	0,0	55,1	30,0	50,0
Стягнуті штрафи, пені	4,5	11,6	6,1	3,3	x
Інші надходження	4,5	2,6	0,6	1,2	x
Всього	12439,5	12222,7	13759,7	16467,1	32,3

Джерело: складено авторами на основі [9]

Протягом 2018 – 2021 років регулярні внески учасників до Фонду – це основне джерело формування його фінансових ресурсів. У 2021 році розмір регулярного збору учасників склав 4539,3 млн грн, що більше на 29,7 % аналогічного показника у 2018 році. Якщо проаналізувати динаміку доходів у вигляді відсотків із залишків коштів на розрахункових рахунках у НБУ, то можна зробити висновок щодо зменшення їх розміру в 2021 році майже втричі.

Протягом 2021 року кошти Фонду витрачались в основному на інвестування у державні цінні папери – 11498,6 млн грн (66,8 %); причому перерахування коштів для здійснення виплат вкладникам неплатоспроможних банків у 2021 році становили 848,2 млн грн (4,9 %), що свідчить про відносну стабільність банківської системи та незначне навантаження на Фонд щодо повернення вкладів фізичних осіб.

Висновки та пропозиції. Важливим інструментом у зміцненні довіри до банківської системи вкладників є гарантована сума відшкодування. Тому, безумовно, проаналізовані зміни у систему гарантування вкладів фізичних осіб є позитивними, їх призначенням, окрім підтримки фінансової системи, є те, що держава готова до можливого погіршення ситуації на фінансовому ринку та до підтримки своїх громадян. Разом з тим, держава розробила дієвий механізм протидії кризовим викликам у банківському секторі.

© **Олексин А.Г., Лисенко Ж.П., 2023**

ЛІТЕРАТУРА

1. Серпенінова Ю.С. Дослідження етапів становлення та розвитку системи гарантування фізичних осіб в Україні. *Вісник СумДУ*. Серія «Економіка». № 2. 2015. С. 85–91.

2. Козьменко С., Школьник І., Савченко Т. Реформа національної системи гарантування вкладів: ключові положення та перспективи розвитку. *Вісник Національного банку України*. 2012. № 6. С. 14–21.

3. Мазур Т. В. Правовий режим фонду гарантування вкладів фізичних осіб у банках : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.07 / Мазур Тамара Вікторівна. К., 2008. 18 с.

4. Науменко С.Г. Адміністративно-правове регулювання діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб: дис. доктора філософії : 081 «Право» / Науменко Сергій Геннадійович. Київ, 2021. 211 с.

5. Смвженко Т., Серветник І. Розвиток національної системи гарантування вкладів фізичних осіб: застосування передових принципів та методів. *Банківська справа*. 2012. № 5. С. 59–75.

6. Огієнко В. І. Система гарантування депозитів фізичних осіб в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01 / Огієнко Валерій Іванович. Львів, 2005. 18 с.

7. Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб – вкладників комерційних банків України: Указ Президента України від 10 вересня 1998 р. № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996/98> (дата звернення: 05.02.2023).

8. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23.02.2012 р. № 4452-IV. Дата оновлення: 01.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17#n233>(дата звернення: 05.02.2023).

9. Офіційний сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. URL: <https://www.fg.gov.ua/articles/49481-finansovi-resursi-fondu.html> (дата звернення: 05.02.2023).

10. Про внесення змін до деяких Законів України щодо забезпечення стабільності системи гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 01.04.2022 р. № 2180-IX. Дата оновлення: 06.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2180-20#Text> (дата звернення: 05.02.2023).

11. Про банки та банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. Дата оновлення: 06.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 05.02.2023).

REFERENCES

1. Serpeninova Yu.S. (2015), «Study of the stages of formation and development of the system of guaranteeing natural persons in Ukraine», *Bulletin of Sumy State University. «Economy» series*. Vol. 2, pp. 85-91.
2. Kozmenko S., Shkolnyk I., Savchenko T. (2012), «Reform of the national deposit guarantee system: key provisions and prospects for development», *Bulletin of the National Bank of Ukraine*. Vol. 6, pp. 14-21.
3. Mazur, T. V. (2008). Legal regime of the deposit guarantee fund of individuals in banks. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv: [in Ukrainian].
4. Naumenko, S.H. (2021). Administrative and legal regulation of the activity of the Deposit Guarantee Fund of individuals: Doctor's thesis. Kyiv: [in Ukrainian].
5. Smovzhenko T., Servetnyk I. (2012), «Development of the national system of guaranteeing deposits of individuals: application of advanced principles and methods». *Banking*. Vol. 5. pp. 59-75.
6. Ohienko, V. I. (2005). The system of guaranteeing deposits of natural persons in Ukraine. Extended abstract of candidate's thesis. Lviv: [in Ukrainian].
7. President of Ukraine (1998), The Decree of Ukraine «On measures to protect the rights of natural persons - depositors of commercial banks of Ukraine», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996/98> (Accessed 05 January 2023).
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine «On the system of guaranteeing deposits of individuals», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17#n233> (Accessed 05 January 2023).
9. Oficijnyj sajt Fondu gharantuvannja vkladiv fizychnykh osib [The official website of the Individual Deposit Guarantee Fund]. <https://www.fg.gov.ua/articles/49481-finansovi-resursi-fondu.html>. Retrived from 05.02.2023.
10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The Law of Ukraine «On making changes to some Laws of Ukraine on ensuring the stability of the deposit guarantee system of individuals», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2180-20#Text> (Accessed 05 January 2023).
11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2000), The Law of Ukraine «On banks and banking activities», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (Accessed 05 January 2023).

СТАТТЯ НАДІЙШЛА ДО РЕДАКЦІЇ 15.01.2023